

Innovaatiot ja muutosvastarinta

Hiljattain on ilmestynyt kaksi kiinnostavaa ja teemoiltaan toisiinsa kytkeytyvää julkaisua politiikan ja talouden välisistä suhteista. Niistä ensimmäinen on *Karl Polanyin* alun perin vuonna 1944 ilmestynyt *Suuri murros* (The Great Transformation, suom. *Natasha Vilokkinen*, Vastapaino 2009). Toinen on *Tiede & Edistys* -lehden teemanumero (1/2009), jossa *Joseph Schumpeterin* ”Luovan tuhon prosessi” -tekstin suomennoksen (7. luku teoksesta *Capitalism, Socialism, and Democracy*, 1942) rinnalla useat nykytutkijat arvioivat Schumpeterin ajattelua.

Polanyin ja Schumpeterin näkökulmat eroavat toisistaan ja ovat osin vastakkaisetkin. Molemmat kuitenkin pyrkivät kokonaisvaltaisesti ymmärtämään oman aikansa suurta murrosta.

Polanyille historian merkittävin voima 1700-luvun lopulta lähtien on perusluonteeltaan utopistinen ajatus itseään säätelevästä markkinataloudesta, joka pakottaa ihmistyön, maaperän ja pääoman markkinoilla vaihdettavan tavaran muotoon. Käytäntöön vietynä se synnytti ”saatanallisen myllyn”, joka teknisten edistysaskeleiden ja vaurauden lisäämisen ohella raatelee rikki ihmisyhteisöjä ja lopulta itse luonnonkin. Markkinoiden vastavoimana toimii ihmisten luonnollinen itsesuojelun tarve, jonka vaikutus näkyi esimerkiksi työsuojelu- ja sosiaaliturvalainsäädännössä, mutta myös protektionismina, kollektivismina ja totalitarismina.

Schumpeterillekin dynaamiset markkinat ovat uusimman historian keskeinen muutosvoima. Hän näki niistä aiheutuvat ongelmat, mutta piti niitä ”luovana tuhona”. Yrittäjät ja yhä suuremmissa määrin suuryritysten tutkimus- ja tuotekehitysosastot käyvät kiihtyvää kilpailua siitä, kenen tuotteet ja liiketoimintaideat – *innovaatiot* – pystyvät murentamaan maata kilpailijoiden jalkojen alta. Prosessi pakottaa kaikki osapuolet jatkuvaan muutokseen. Hitaat sortuvat, mutta lopputuloksena on ennennäkemätön yleinen vauraus: kulutustavaroiden helppo saatavuus ja ennen kaikkea niiden jatkuvasti kohonnut laatu.

Sekä Polanyi että Schumpeter näkivät politiikan ja talouden evolutiivisina ja jopa väkivaltaisen rajuina muutosprosesseina. Siksi he eivät juuri kunnioittaneet valtavirran talousteorian tasapainomalleja, joiden mukaan vapailla markkinoilla tapahtuva useiden yrittäjien välinen reilu kilpailu takaisi parhaan ja oikeudenmukaisimman tuloksen.

Kansantaloustieteessä näkyy yhäkin tasapainomallien vaikutus, innovaatioita ja muutosta painottavassa liiketaloustieteessä ei niinkään.

Schumpeterin mielestä oligopolit ja rajoitettu kilpailu eivät olleet niin pahoja asioita kuin valtavirran talousteoria antoi ymmärtää. Vaikka suuryrityksiin liittyikin taloudellisen vallan keskittymistä sekä taloudellisen ja poliittisen vallan välisiä korruptoivia piirteitä, kone näytti silti toimivan tavattoman tehokkaasti. Eivät *Nokian* kännykätäkään olisi yhtä tehokkaasti valloittaneet maailmaa, ellei niiden takana olisi ollut monin tavoin verkostoitunut suurfirma – muuta epäilevät muistelkoot *Benefonia*.

Vanhasta vakaisiin odotuksiin pyrkinneestä maailmasta ovat kotoisin myös ajatus parlamentaaraisesta demokratiasta mekanismina, joka välittää tasapuolisesti kansalaisten arvot päätöksentekijöille kytkien vallan ja vastuun yhteen, sekä ajatus oikeusjärjestyksestä koneistona, joka kohtelee henkilöitä yhdenvertaisesti ja säätelee tarkasti ja oikeudenmukaisesti yhteiskunnallisesti merkittäviä suhteita.

Nykyäänkin vanhoihin ajattelumalleihin juuttuneita (kutsukaamme heitä traditionalisteiksi) ja uuteen uskoon tulleita (kutsukaamme heitä innovaattoreiksi) löytyy monilta elämäntavoilta toinen toistensa seasta.

Traditionalisteja ovat esimerkiksi monet politiikantutkijat, valtiosääntöoppineet, vanhan koulukunnan virkamiehet ja sananvapaudesta tai vapaasta kilpailusta kirjaimellisesti huolta pitävät asiantuntijat. Innovaattoreita ovat think tank -älyköt ja monet politiikkaa tai elinkeinoelämää lähellä olevat asiantuntijat sekä erilaiset konsultit ja gurut. Myös Suomen hallituksen nykyinen innovaatiopolitiikka (ks. *Raimo Lovio; Markku Koivusalo, T&E 1/2009*) on innovaattoreiden aikaansaannos. Sen keskeisiä teemoja ovat yrittäjäyys, innovaatioiden syntyyn vaadittava kriittinen massa sekä innovaatioilla hankittava kilpailuetu.

Ristiriidasta seuraa konflikteja tai vähintäänkin turhauttavaa ristiin puhumista.

Uutta yliopistolakia valmisteltaessa traditionalistit pitäytyivät vanhaan kollegiaaliiseen itsehallinnon määritelmään, jossa yhteisö hallitsee itse itseään edustuksellisten elinten välityksellä. Hallitus ja opetusministeriö ymmärsivät ”autonomian” toisella tavalla: se on visionäärisille johtajille varattu mahdollisuus kehittää yliopistoaan ilman, että valtion byrokraatia tai yliopiston jäykät sisäiset päätöksentekomuodot tukahduttavat toimintamahdollisuuksia.

Innovaattorin mielestä kilpailukykyisessä yhteiskunnassa politiikan ja liike-elämän on verkostoiduttava kiinteästi ja ymmärrettävä toistensa etuja. Avainsana on molemmin puolin hyödyllinen ”kumppanuus”, *public-private partnership*. Traditionalisti katselee tätäkin yhteiseloa korruptioepäilysten silmälasien läpi.

Traditionalistien mielestä innovaattorit ovat joko hyväuskoisia haihattelijoita tai muotitermeillä hämääviä huijareita. Innovaattoreiden traditionalisteille varaama käsite on *muutosvastarinta*. Innovaattorit pitävät traditionalistien jatkuvaa vetoamista vanhoihin poliittisiin ja oikeudellisiin rakenteisiin turhana mutta ajan myötä väistyvänä hidasteena.

Kun innovaattori ajaa päin jäykkää rakennetta, on vikaa enemmän rakenteessa kuin luovaa muutosta generoivassa innovaattorissa. Siksi rakenteita pitää ennakkoluulottomasti uudistaa. Traditionalisti on kauhuissaan: ”Ensin valtio-opin ja valtiomiestaidon perustotuuksia parjattiin, ja sitten ne nohdettiin. Selittämättäkin pitäisi olla selvää, että mikäli hallitsematonta muutosprosessia pidetään tahdiltaan liian kiivaana, sitä täytyy mahdollisuuksien mukaan pyrkiä hidastamaan, jotta yhteisön hyvinvointi ei vaarannu.” (Polanyi 2009/1944, 73).

Traditionalisti on kamppailussa suurimman osan ajasta tappiolla, sillä ”vanhat perustotuudet” eivät juuri koskaan voi olla talouden tai politiikan viimeisin muoti. Traditionalistin näkökannan voi todistaa oikeaksi vain paha kriisi, joka osoittaa innovaattoreiden menneen lopultakin liian pitkälle.

Onko kaikki olennainen jo paljastettu? *T&E* -lehdessä Koivusalo osoittaa, kuinka optimistiset jälki-schumpeterilaiset innovaattorit unohtavat oppi-isänsä perusvakaumuksen, jonka mukaan luova tuho on traaginen prosessi, joka hävittää paljon hyvää. Taloudellisen kasvun vuoksi Schumpeter oli kuitenkin valmis siihen.

Schumpeterille innovatiivinen markkinatalous merkitsi myös (luonnon)resurssien alati laajempaa hyödyntämistä. Sen myötä talouden ja siihen kytkettyvän poliittisen valian ”volyymit” jatkuvasti kasvavat. Tällä asialla on kaksi merkittävää seurausta.

Ensinnäkin järjestelmän olemukseen kuuluvista kriiseistä tulee sitä vakavampia, mitä suuremmista panoksista niiden laukeamisessa on kyse. Schumpeterin mukaan tämä ajan myötä johtaisi jonkinlaiseen sosialismiin, sillä kapitalismin kriisit kävisivät liian rajuiksi jopa kapitalistien itsensä sietää. Toinen seuraus, mitä Schumpeter ei samalla perusteellisuudella pohtinut, liittyy resurssien rajallisuuteen. Schumpeter oletti muiden aikansa taloustieteilijöiden tapaan, että mikä tahansa tuotantopanos tai luonnonvara on jollain aikavälillä melko vaivattomasti korvattavissa jollain toisella. Tämä ei ole enää lainkaan itsentään selvää.

Jos innovaattorin pitäisi myöntää se, että luova tuho on myös tuhoa, mitä traditionalistin pitäisi tehdä todistaakseen se, ettei hänen väitteissään ole kysymys vain psykologisesta muutosvastarinnasta?

Rovaniemellä elokuussa 2009

PETRI KOIKKALAINEN